

Αναζητώντας «εξ αποστάσεως» λύσεις για τη διαρροή εγκεφάλων: Γέφυρες Γνώσης / Συνεργασίας

Αναστάσης – Αυγερινός Κατσίνης

Παπαγρηγοριάδη 7, Νέα Φιλαδέλφεια, 14342, Αττική

anastasis.katsinis@gmail.com

**Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,
Τμήμα Γεωγραφίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ)
«Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου», Κατεύθυνση
Β' «Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός και Ανάπτυξη του Χώρου»,
Ιούλιος 2017. Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Σοφία Σκορδίλη.**

**Title: Searching “diaspora option” applications for brain
drain: Knowledge Bridges**

Author: Anastasis – Avgerinos Katsinis

Papagrigoradi 7, Nea Filadelfeia, 14342, Attica

anastasis.katsinis@gmail.com

Αναζητώντας «εξ αποστάσεως» λύσεις για τη διαρροή εγκεφάλων: Γέφυρες Γνώσης / Συνεργασίας

Η μετανάστευση επιστημόνων αποτελεί ένα φαινόμενο που αγγίζει είτε θετικά είτε αρνητικά σχεδόν όλα τα κράτη ανά την υφήλιο. Μεγαλύτερα θύματα του brain drain είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες, όμως παρατηρείται αρνητικός αντίκτυπος και σε αντίστοιχες ανεπτυγμένες, όπως αυτές του ευρωπαϊκού νότου. Το φαινόμενο εξελίσσεται εδώ και δεκαετίες, κατά τη διάρκεια των οποίων έχουν προταθεί διάφορες εναλλακτικές λύσεις αντιμετώπισης που διαχωρίζονται σε δύο ευρύτερες κατηγορίες: Μέτρα για άμεση – φυσική επιστροφή των απόδημων (return option) και μέτρα για συνεργασία εξ αποστάσεως (diaspora option) που προλειαίνουν το έδαφος για τη μελλοντική επιστροφή τους, όταν οι συνθήκες θα είναι ευνοϊκότερες. Αρκετές χώρες έχουν αποπειραθεί να καταπολεμήσουν το φαινόμενο, πλην όμως ελάχιστες το έχουν καταφέρει και μάλιστα σε μικρό σχετικά βαθμό. Η ανάλυση των πολιτικών που έχουν προταθεί στη διεθνή βιβλιογραφία θα μπορούσε να αναδείξει πιθανές στρατηγικές αντιμετώπισης και για την Ελλάδα, η οποία βρίσκεται σε αναπτυξιακό αδιέξοδο λόγω της ύφεσης και της ταυτόχρονης φυγής επιστημόνων.

Η διαρροή εγκεφάλων ως παγκόσμιο φαινόμενο

Ως διαρροή εγκεφάλων ορίζεται η φυγή νέων επιστημόνων από την εγχώρια αγορά εργασίας και η εγκατάστασή τους σε τρίτες – ανεπτυγμένες χώρες (Dalla, Chatzoudes & Karasavoglou 2013). Το brain drain αποτελεί είδος μετανάστευσης, αλλά δε προτάσσει τόσο το ζήτημα της επιβίωσης, όσο της επαγγελματικής φιλοδοξίας (Sofianopoulou & Rouziou 2014). Οι Hunter, Oswald & Charlton (2009) επισημαίνουν ότι πλέον η μετανάστευση είναι πιο εύκολη και οικονομική, λόγω της ευκολίας του ταξιδιού και των μειωμένων πολιτιστικών διαφορών μεταξύ χωρών, συνεπώς οι

μετανάστες επιστήμονες δεν είναι μόνο οι κορυφαίοι: Το φαινόμενο αποκτά ευρύτερες διαστάσεις αγγίζοντας σαφώς μεγαλύτερο ποσοστό ερευνητών και επιστημόνων συγκριτικά με το παρελθόν (Docquier & Marfouk 2005, Docquier et al. 2009), με τις ροές να κατευθύνονται από το παγκόσμιο νότο στο παγκόσμιο βορρά (Carrington & Detragiache 1998, Labrianidis 2014). Οι εκφάνσεις του φαινομένου είναι πολλαπλές: Η βασική διαρροή εγκεφάλων (basic brain drain) αναφέρεται στην μονοσήμαντη εκροή, η αντίστροφη διαρροή εγκεφάλων (reverse brain drain) στον επαναπατρισμό και η κυκλοφορία εγκεφάλων (brain circulation) στη τακτική μετακίνηση μεταξύ των χωρών (Λαμπριανίδης 2011). Το brain waste έγκειται στη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου σε μια περιοχή η οποία όμως δε μπορεί να το αξιοποιήσει.

Οι λόγοι που ερμηνεύουν αυτό το φαινόμενο είναι πολλοί: Σημαντικές διαφορές σε μισθούς, εκπαιδευτικές ευκαιρίες για τα παιδιά, αίσθημα ασφάλειας ως προς την εργασία. Λιγότερο προφανείς, πλην όμως σημαντικές αιτίες είναι η βελτίωση της εκπαιδευτικής επίδοσης στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και οι πολιτικές επιλεκτικής μετανάστευσης που εφαρμόστηκαν από συγκεκριμένες χώρες υποδοχής, ακόμα και η ευρύτερη τάση παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Σχετικά με τους μη οικονομικούς παράγοντες, τα αρνητικά χαρακτηριστικά των χωρών προέλευσης είναι πολυάριθμα: Ακαμψία εργασιακών συστημάτων, αδράνεια θεσμών, περιορισμός πόρων για έρευνα, νεποτισμός, ανεπαρκής αναγνώριση ταλέντου (Λαμπριανίδης 2011). Αρκετοί ερευνητές (Florida 2002, Straubhaar 2000, Lloyd 2001) εκτιμούν ότι τα κριτήρια επιλογής του τύπου εγκατάστασης των νέων και δημιουργικών ατόμων επαφίενται σε θέματα υψηλής ποιότητας ζωής, με τις παγκόσμιες μητροπόλεις να σωρεύουν υψηλά ποσοστά πολύ ειδικευμένων μεταναστών προσφέροντας πληθώρα θέσεων εργασίας, ανταγωνιστικότερες απολαβές και καλύπτοντας τις υπόλοιπες απαιτήσεις τους (Beaverstock 1992, Findlay et al. 1996).

Σχετικά με τις συνέπειες, οι Barro & Sala-I-Martin (1995) τονίζουν ότι το brain drain προκαλεί μείωση των δεικτών ανάπτυξης, ενώ υποσκάπτεται η όποια προοπτική μελλοντικής ανάπτυξης, αφού το φυσικό κεφάλαιο συμπαρασύρεται με το ανθρώπινο (Straubhaar 2000). Το δημόσιο χρήμα που επενδύθηκε στην άνθηση αυτού του απωλεσθέντος ανθρώπινου κεφαλαίου δεν επιστρέφει ως ωφέλεια στη χώρα προέλευσης (Λαμπριανίδης 2011). Οι όποιες θετικές απόρροιες περιορίζονται στην αποστολή εμβασμάτων, τη δημιουργία επιστημονικών και επαγγελματικών δικτύων, και το δυνητικό επαναπατρισμό έμπειρων στελεχών (Zweig 2006).

Το brain drain στην Ελλάδα

Το brain drain απασχολεί την ελληνική πραγματικότητα εδώ και πολλές δεκαετίες. Η πρώτη «εφαρμογή» του έγινε το 1945 όταν 145 Έλληνες υπότροφοι του Γαλλικού Ινστιτούτου ταξίδεψαν στη Γαλλία (Panourgia 2009). Έντονο κύμα διαρροής εγκεφάλων, ιδίως μηχανικών και γιατρών, παρατηρήθηκε ιδιαίτερα τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 (Grubel & Scott 1966, Kouvertaris 1973, Λαμπριανίδης 2011). Το φαινόμενο ατόνησε σχετικά από τη δεκαετία του 1970 για να επανέλθει μετά το 2000 (Theodoropoulos et al. 2014). Από το 2008 η χώρα μαστίζεται από πολυετή οικονομική κρίση και μοιραία έχει δημιουργηθεί ένα κύμα φυγής οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ιδίως προς ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ. Βασικότερο χαρακτηριστικό αυτού του κύματος μετανάστευσης είναι ότι αποτελείται κυρίως από νέους επιστήμονες (Christopoulos et al. 2014). Η εκροή κρίνεται σημαντική με ποσοτικούς αλλά και με ποιοτικούς όρους (Labrianidis & Pratsinakis 2016). Ο Λαμπριανίδης (2011) έκανε μια πρώτη προσπάθεια εκτίμησης του μεγέθους της διαρροής επιστημονικού δυναμικού και υπολόγισε ότι οι Έλληνες πτυχιούχοι που ζουν στο εξωτερικό κυμαίνονται ανάμεσα σε 114 και 139 χιλιάδες. Παρεμφερή νούμερα αναφέρει και ο OECD (2013) ενώ η Eurostat εκτιμά πως τη περίοδο 2010-13, 209.000 Έλληνες

εγκατέλειψαν τη χώρα.

Σχετικά με τους παράγοντες που οδηγούν στο ελληνικό brain drain, σημαντικό ρόλο παίζει η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας που βρίθει παθογενειών, αδυναμιών και έλλειψης προσανατολισμού – ανταγωνιστικότητας: Ο Καλογήρου (2008) υπογραμμίζει τον «εγκλωβισμό» της (stuck in the middle), αφού δεν ανταγωνίζεται ούτε τις χώρες χαμηλού κόστους, ούτε τις χώρες που εμβαθύνουν στη διαφοροποίηση και τη ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών. Η κρίση επιδείνωσε περαιτέρω τη κατάσταση: πολλοί νέοι δε συμβιβάζονται με μισθούς 400 ευρώ για «δουλειές του ποδαριού» και καυτηριάζουν φαινόμενα διαφθοράς και νεποτισμού. Επιπρόσθετα, στην Ελλάδα καταγράφονται χαμηλά ποσοστά πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο σύνολο των απασχολούμενων (OECD 2009), ενώ το εκπαιδευτικό επίπεδο και η ανεργία δε συσχετίζονται αρνητικά μεταξύ τους, κάτι που συμβαίνει σε πολλές χώρες. Επίσης, ο μέχρι πρότινος βασικότερος εργοδότης των πτυχιούχων, το δημόσιο, αδυνατεί να προσλάβει το πλήθος των ατόμων που προσλάμβανε αλλοτινές εποχές. Στον αντίποδα, το επιχείρημα της «υπερεκπαίδευσης» και των δυσανάλογα πολλών πτυχιούχων δεν ισχύει: Η Ελλάδα κατατάσσεται 13η εντός ΕΕ σε αναλογία απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Λαμπριανίδης 2011). Εν κατακλείδι, η έλλειψη προοπτικής εντός των συνόρων δε συγκρίνεται με τη πληθώρα ευκαιριών, τους καλύτερους μισθούς και την αναγνώριση των ικανοτήτων στο εξωτερικό. Η ψυχολογία ανασφάλειας δημιουργεί τάσεις φυγής ακόμα και στους καλά αμειβόμενους Έλληνες επιστήμονες (Dalla, Chatzoudes & Karasavoglou 2013). Παρά τούτα, μεγάλο ποσοστό των μεταναστευσάντων επιθυμεί την επιστροφή του στη πατρίδα υπό την προϋπόθεση ότι οι συνθήκες θα καταστούν κατάλληλες (Labrianidis & Pratsinakis 2016, Marinakou, Giousmpasoglou & Paliktzoglou 2016).

Στρατηγικές Καταπολέμησης του Brain Drain ανά το κόσμο

Κατά περιόδους έχουν προταθεί ενδιαφέρουσες ως σύλληψη λύσεις, πλην όμως τελείως ανεφάρμοστες, όπως αποζημίωση των αναπτυσσόμενων χωρών λόγω της απώλειας των ανθρωπίνου κεφαλαίου τους (Bhagwati 1976), θέσπιση φόρου εξόδου (Desai et al. 2002), καταβολή προστίμων κατά την επιστροφή στη πατρίδα (Wilson 2008), ειδικός φόρος απόδημων (Bhagwati 2004). Τα εμβάσματα ναί μεν βοηθούν αλλά η συνεισφορά τους είναι δυσανάλογα μικρή (Faini 2003). Από την άλλη πλευρά, η diaspora option φαντάζει σαφώς πιο ρεαλιστική και εφαρμόσιμη αφού βασίζεται στη συνεργασία, δεν απαιτεί επενδυτικά κεφάλαια και μπορεί να αναδείξει μια «win-win» κατάσταση για τις χώρες καταγωγής και προορισμού. Καταλυτικό ρόλο παίζουν τα δίκτυα απόδημων που έχουν ως στόχο την εγκαθίδρυση – ενίσχυση επικοινωνίας και ανταλλαγής τεχνογνωσίας μεταξύ απόδημων και των ομολόγων τους στη χώρα καταγωγής. Η επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσω διοργάνωσης εκδηλώσεων και δράσεων κοινωνικού, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, θεματικών events και έκδοσης διαφόρων εντύπων (Brown 2002). Σύμφωνα με τους Breschi, Lissoni & Miguelez (2017), brain gain προκύπτει όταν πατέντες εφευρετών που ζουν μακριά από τη χώρα καταγωγής τους αναφέρονται από ομοεθνείς τους οι οποίοι δεν έχουν εγκαταλείψει τη πατρίδα τους. Σε κάθε περίπτωση, το κάθε κράτος που αντιμετωπίζει προβλήματα διαρροής εγκεφάλων, πρέπει να διαμορφώνει πολιτικές αναλόγως των σημαντικότερων τακτικών πλεονεκτημάτων του και να μοντελοποιεί ένα μηχανισμό που θα αναγνωρίζει τα αποθέματα γνώσης, εμπειριών και ικανοτήτων σε κάθε τόπο ή σε κάθε δραστηριότητα. Ανάλογα με τα πορίσματα αυτού του μηχανισμού, το κράτος πρέπει να κάνει επιλεκτικές επενδύσεις ώστε να έχει το μέγιστο όφελος με το ελάχιστο τίμημα (Jackson 2005).

Μελετώντας τα παραδείγματα των πιο επιτυχημένων χωρών, διαπιστώνεται ότι στην Ινδία, οι πρώτες προσπάθειες αντιστροφής του brain drain ήταν ανεπιτυχείς λόγω απειρίας και ανεπάρκειας της κρατικής μηχανής, ελλειμματικών υποδομών, άρνησης συνεργασίας με ακαδημαϊκούς φορείς και περιορισμένων

επενδυτικών πόρων (Saxenian 2005). Με το πέρασμα των ετών και χάρις στις ριζοσπαστικές πολιτικές τοπικών κυβερνήσεων αναπτύχθηκαν τεχνολογικές πόλεις – πρότυπα που συγκέντρωσαν φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο (Karur 2002), δημιουργήθηκε πληθώρα επαγγελματικών ευκαιριών με την εισροή ΞΑΕ και πολυεθνικών εταιρειών που πριμοδοτήθηκαν με φοροαπαλλαγές, εφαρμόστηκαν πολιτικές ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας των απόδημων, η προνομιακή φορολογία αύξησε τα εμβάσματα, ενώ ο κύκλος σπουδών των τεχνολογικών πανεπιστημίων αναβαθμίστηκε με τους φέρελπις αποφοίτους να ενισχύουν το αναπτυξιακό προφίλ της χώρας (Chacko 2007, Varma & Karur 2013). Το Πακιστάν προσπάθησε να συνδιαμορφώσει πολιτικές με την ιντελιγκένσια της διασποράς, έδωσε οικονομικά κίνητρα για επαναπατρισμό ακαδημαϊκών, αυστηροποίησε το πλαίσιο διαχείρισης υποτροφιών ώστε να αποτραπεί η φυγή των υπότροφων, θέσπισε διμερείς συνεργασίες μέσω R&D επενδύσεων και άνοιξε διαδικτυακούς διαύλους επικοινωνίας με τους απόδημους (Afridi, Baloch & Baloch 2014, Sajjad 2011), ενώ η Μαλαισία επένδυσε στην εκπαίδευση προσελκύοντας αναγνωρίσιμα ξένα πανεπιστήμια ώστε να δημιουργήσει τη μαγιά για ενδυνάμωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου. (The Economist 2011). Η επένδυση σε υποδομές και κτίρια δε διαμορφώνει μια τυπική πανεπιστημιούπολη αλλά αναδεικνύει ένα κόμβο γνώσης που συναθροίζει ακαδημαϊκά ιδρύματα, επιχειρήσεις έντασης γνώσης και clusters E&A (Sahay 2014).

Η Ταϊβάν αξιοποίησε τα δίκτυα των επιστημόνων μεταναστών σε επίπεδο συνδιαμόρφωσης πολιτικών και ενθάρρυνε εμπορικές συνεργασίες με το εξωτερικό. Η μεταφορά της τεχνογνωσίας επέτρεψε τη μετάβαση από τη στείρα συναρμολόγηση στον σχεδιασμό προϊόντων υψηλής τεχνολογίας εντός ακμαζόντων τεχνολογικών πάρκων που ευνοούν τις συνέργειες. Δόθηκαν οικονομικά και φορολογικά κίνητρα για μετεγκατάσταση επιχειρήσεων και ατομικά κίνητρα (σε διακεκριμένους επιστήμονες μετανάστες (O'Neil 2003, Saxenian 2005). Το παράδειγμα της Ταϊβάν μιμήθηκε η Κίνα: Ενθάρρυνε τους

επιστήμονες που ζούσαν στο εξωτερικό να γυρίσουν στη πατρίδα για μικρά χρονικά διαστήματα ώστε να μεταφέρουν τη τεχνογνωσία τους και να δουν τις αλλαγές στη χώρα ώστε να πειστούν να συνεισφέρουν στη προσπάθεια ανάπτυξης. Παράλληλα θεσπίστηκαν ειδικά χρηματικά έπαθλα για διακεκριμένους νέους ερευνητές (Zweig et al. 2008). Εφαρμόστηκε το double base model που επιτρέπει τη ταυτόχρονη παρουσία ενός ερευνητή και στο εξωτερικό αλλά και στη Κίνα, το πλαίσιο προσέλκυσης ΞΑΕ έγινε ελαστικότερο, ενώ παρέχονται υψηλότερες απολαβές σε αναγνωρισμένους Κινέζους ακαδημαϊκούς των κορυφαίων δυτικών πανεπιστημίων ώστε να επιστρέψουν στη πατρίδα (Saxenian 2009, Spotts 2009). Τέλος, το Ισραήλ προσπαθεί να προσελκύσει απόδημους μέσα από προγράμματα σταθμισμένα στις ανάγκες κάθε εποχής. Υπήρξαν δράσεις ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας των αποδήμων ώστε να διατηρήσουν άρρηκτες σχέσεις με τη πατρίδα τους, δόθηκαν οικονομικά κίνητρα και δημιουργήθηκαν ευκαιρίες καριέρας σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας (Cohen 2013). Όλες οι προαναφερθείσες πολιτικές συνοψίζονται στο Πίνακα 1

Πίνακας 1. Σύνοψη πολιτικών για καταπολέμηση brain drain

ΧΩΡΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΡΙΤΟΒ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ - WEBSITE	DUAL APPOINTMENTS	ΕΠΙΧΑΡΗΤΡΙΣΜΟΣ ΑΚΑΔΗΜ. / ΣΤΕΛΕΧΩΝ	ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΑ PROJECTS	ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΜΕ ΦΟΡΕΙΣ / ΤΡΑΠΕΖΕΣ	ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΧΩΡΑΣ
ΙΝΔΙΑ	✓	✓	✓	✓	✓						Φίλελευθεροποίηση οικονομίας Διευκόλυνση σε εμβάσματα, βίζα, FDI, απόκτηση γης
ΠΑΚΙΣΤΑΝ		✓			✓	✓		✓			Αυστηροποίηση πλαισίου υποτροφιών Internships
ΜΑΛΑΙΣΙΑ					✓						Educity (εκπαιδευτικό campus)
ΤΑΪΒΑΝ	✓									✓	Επιδοτήσεις κατοικίας, φοροαπαλλαγές, συνέδρια, FDI Έγκαιρος σχεδιασμός (Hsinchu)
ΚΙΝΑ	✓			✓			✓	✓	✓		Αλλαγή πολιτικής - λογική αμοιβαίου κέρδους, φοροαπαλλαγές, επιδοτήσεις, υποτροφίες, βραβεία
ΙΣΡΑΗΛ	✓	✓						✓			Ευμετάβλητες πολιτικές, φοροαπαλλαγές, επιδοτήσεις (στο παρελθόν), στόχευση σε συγκεκριμένους κλάδους

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Ελληνικές Πρωτοβουλίες

Όλες οι προτεινόμενες λύσεις άμεσης επιστροφής επιστημόνων στην Ελλάδα περιστρέφονται γύρω από διαρθρωτικά ζητήματα της ελληνικής οικονομίας: Δημόσια έσοδα και καταπολέμηση φοροαπαλλαγής (Christopoulos et al. 2014) και νέο μοντέλο ανάπτυξης (Labrianidis 2014) απαιτούν χρόνο, συνεπώς η diaspora option φαντάζει ως η μοναδική άμεσα εφαρμόσιμη λύση. Οι διάφορες ιδιωτικές πρωτοβουλίες (www.newdiaspora.com, www.reloadgreece.com), έχουν εκ φύσεως περιορισμένη δυναμική, αφού στερούνται μέσων, χρηματοδότησης και κύρους. Μέχρι πρότινος, η πολιτεία δεν είχε «κεντρική» πολιτική στόχευση αλλά είχε οργανώσει διάφορες μικρής κλίμακας πολιτικές ώστε οι νέοι επιστήμονες να παραμείνουν εντός Ελλάδας. Οι δράσεις αυτές αναλύονται στο Πίνακα 2

Πίνακας 2. Ενισχύσεις για νέους ερευνητές & επιστήμονες

Όνομα δράσης	Τομέας δράσης	Π/Υ (ευρώ)	Δικαιούχοι
Υποτροφίες αλληλεγγύης (προπτυχιακοί & μεταπτυχιακοί φοιτητές)	Ανώτατη εκπαίδευση	50.544.000	2700 ανά έτος (βάθος τετραετίας)
Διδακτική εμπειρία για κατόχους διδακτορικού	Ανώτατη εκπαίδευση	42.000.000	1861 ανά έτος (βάθος τετραετίας)
Υλοποίηση διδακτορικής έρευνας στην Ελλάδα	Ανώτατη εκπαίδευση	16.500.000	211 ανα κύκλο διετούς διάρκειας (3 κύκλοι)
Ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών	Ανώτατη εκπαίδευση	22.630.000	289 ανα κύκλο διετούς διάρκειας (3 κύκλοι)
Υποστήριξη νέων ερευνητών για υλοποίηση ερευνητικών προγραμμάτων	Ανώτατη εκπαίδευση	30.000.000	550 projects 4-5 ερευνητών
Πρακτική άσκηση φοιτητών	Ανώτατη εκπαίδευση	84.000.000	7000 ανά έτος
Ενίσχυση πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	Επιχειρηματικότητα επιστημόνων	50.000.000	2500 (3 κύκλοι)
Ερευνώ - Δημιουργώ - Καινοτομώ	Καινοτομία	280.000.000	1775 επιχειρήσεις
Λοιπές δράσεις καινοτομίας (διμερείς συνεργ., υδατοκαλλ., βιομ. υλικά)	Καινοτομία	56.000.000	140 projects

Πηγές: www.espa.gr, www.iky.gr, www.gsrt.gr, ίδια επεξεργασία

Η πρώτη οργανωμένη κρατική προσπάθεια ανήκει στο Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης. Μέσω των «Γεφυρών Γνώσης / Συνεργασίας» το κράτος αναγνωρίζει τη σημασία του ανθρωπίνου κεφαλαίου και διαμορφώνει μια πλατφόρμα διευκόλυνσης και ωρίμανσης συνεργασιών μεταξύ απόδημων και όσων έχουν μείνει στην Ελλάδα. Απώτερος στόχος είναι η μεταφορά ιδεών, γνώσεων και συνεργατικού πνεύματος αλλά και η υλοποίηση συνεργασιών των απόδημων επιστημόνων με ελληνικά πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και ιδιωτικές επιχειρήσεις, ακόμα και η ίδρυση δικών

τους επιχειρήσεων (Λαμπριανίδης 2016). Κορωνίδα του εγχειρήματος αποτελεί ένας ιστότοπος (www.knowledgebridges.gr) όπου αναπτύσσεται βάση δεδομένων με όλους τους δυνητικά συνεργαζόμενους επιστήμονες μετανάστες, φόρουμ για διάλογο μεταξύ μελών, ενώ περιλαμβάνονται περιγραφές δράσεων για κάποιον που ενδιαφέρεται να επενδύσει ή να επιστρέψει στην Ελλάδα, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις κ.λπ.

Ως επόμενο βήμα, η Ελλάδα πρέπει να βρει ένα τομέα «παγκόσμιας ειδίκευσης» που να αποτελέσει αναπτυξιακή ατμομηχανή. Η δημιουργία αγγλόφωνων τμημάτων στη θεματική ενότητα του τουρισμού θα προσέλκυε αλλοδαπούς φοιτητές και η χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων περιβαλλοντικού χαρακτήρα θα έφερνε με τη σειρά της νέες θέσεις εργασίας, start-ups και ευρεσιτεχνίες, δίνοντας το έναυσμα της ανάπτυξης σε ένα κλάδο παγκόσμιου ενδιαφέροντος.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Bhagwati, J.N. (2004). In Defense of Globalization. Oxford University Press, New York.

Cohen, N. (2013). From nation to profession: Israeli state strategy toward highly-skilled return migration, 1949–2012. *Journal of Historical Geography*, 42, pp: 1-11

Docquier, F., Lowell, B.L. & Marfouk, A. (2009). A gendered assessment of highly skilled emigration. *Population and Development Review*, 35 (2) (2009), pp: 297–322

Findlay, A.M., Li, F.L.N., Jowett A.J. & Skeldon, R. (1996).

Skilled international migration and the global cities. Transactions of the Institute of British Geographers, 21, pp: 49-61

Florida, R. (2002). The Economic Geography of Talent. Annals of the Association of Economic Geographers, 92(4), pp: 743-755

Hunter, R.S., Oswald, A.J. & Charlton, B.G. (2009). The elite brain drain. The Economic Journal, 119, pp: 231-251

Saxenian, A. (2009). From Brain Drain to Brain Circulation: Rethinking the Global Knowledge Economy. Council of Graduate Schools Annual Meeting. Found online at: http://gradsense.org/ckfinder/userfiles/files/am09_Saxenian.pdf

Varma, R. & Kapur D. (2013). Comparative Analysis of Brain Drain, Brain Circulation and Brain Retain: A Case Study of Indian Institutes of Technology. Journal of Comparative Policy Analysis, 2013, 15(4), pp: 315-330

Zweig, D., Fung, C. & Han D. (2008). Redefining the Brain Drain: China's Diaspora Option. Science Technology & Society, 13(1), pp: 1-33

Λαμπριανίδης, Λ. (2011). Επενδύοντας στη φυγή. Αθήνα: Κριτική
